

Patxi Etxeberria (1900-1989)

Garoa GONZALEZ FERNANDINO

Jaiotza, ikasketak eta lehen ekintzak

Askotan herrialde eta kultura baten izaera eta berezitasunak, pertsonal baten biografiaren bidez ezagutu daitezke. Kultura ez da estatikoa izan eta garai bakoitzean berezitasun propioak erakusten ditu, pertsonen bizitzetan islatzen dena.

Kultura baten berezitasunak, herri edo talde batek bizitzak sortzen dizkien arazoei emandako erantzunak edo konponbideak izango lirateke. Gizakia hainbat planotan bizi da, J. M. Barandiaranek adierazten digunez: kosmikoan, organikoan, pertsonalean, taldekoan, eta animalien planoan. Guztietan konpondu beharreko arazoak azaltzen zaizkio. Horien artean, "*Curso Monográfico de etnología vasca*" liburuan, Jose Migel Barandiaranek, nagusiztat zortzi hartzen ditu: Jantzeko, elikatzeko eta ostatu beharrei, gizakiak ekonomia-rekin erantzungo dio, natura bere beharretara moldatzeko, zientzia eta teknika sortuko ditu, hauek aurrera eramateko, familia, auzoa eta herria sortuko ditu, elkar bizitza, erabiltze arauak eta ordenamendu juridikoak sortuz. Besteekin ulertzeko, hizkuntza sortuko du. Etxeak eta jokamoldeak atseginak egiteko, artearen hainbat modu sortuko ditu. Gizakiari planteatzen zaizkigun hainbat galderei erantzuteko: zeintzuk gara?, zer da gizakia?, zein da gure etorkizuna?, erlijioa sortuko du. Beste galdera mota batzuei erantzuteko: Ze orientazio emango diot nire bizitzari? Balore sistema sortzen du. Azkenik, talde bakoitzak irudikapen kolektibo bat sortzen du, bizi diren herria nolakoa den ulertzeko.

Patxi Etxeberria eraldaketa garai bateko semea dugu. Andoain-

go Merdilegi baserrian ezagutu zituen euskal kulturaren zeinu adierazgarrienak, eta horiek egin zuten lurralde eta izaera berezitu baten partaide, iragan, jatorri eta kultura amankomun batera lotuz.

"zu bizi zeran, gure yayotetxe ederr orrtaraño igo nai báluke auxe osatu nai det, ni ibili nintzan aldapatxo oriek neurrtu ditza. Orrko muñoak, soroak, zelaiak, sagarrak, intxarrondo gazteak, bidetxiurrak, illurrirra zan bidea... eta, hainbeste zertxo nere buruan dau-de txokorik aukerakoenean, bein ere áztu gabe. Belakoain, Buruntza, Ernio ... guztien izena ezin emenaiphatu ... Arbitza, Matxine, Larditxiki, Apakintza, Atturralde, Atorrasagasti, Lekunategi, Asu, Dorontxola, Txurikal, Etxetxiki, Zinkoborda, Ostape, Etxekero. Inola ere ez det alperrik izaten orien guztien oroitza: *zintzotasuna orrtxe ikasi nun, aiphatu ditudan orien guztien aurrean*; eta, al bada, orduan ikasitako zintzotasuna alderdi auetara ere zabaldu nai nuke"¹.

[Formosa, 1961, VIII, 29]

Garaiko euskal etnizitatearen ezaugarriak, bizitza osoan azalerazi zituen, erbestean indar handiagoarekin erakutsiz. Honela, Euskal kulturarekiko identitate sentimendua indartzen duen hizkuntza ez zuen inoiz ere alde batera utzi, eta eskutitzen bidez bere zainak ama hizkuntzari lotuak jarraitu zuten.

Era berean, kultura baten inguruan bizitakoak (biografiak), giza-kiak burutuko dituen ekintzak (bibliografia, bizitakoak) baldintzatuko ditu. Bibliografia kontzeptua era zabal batean ulertzen badugu (ekintza guztiak, idatziz egin direnak eta ez direnak).

1900. urteko Apirilaren 23an hasi zuen bere ibilaldia Etxeberri-tar Patxik, hamaila senideetatik zaharrenak, garaiko familia eredu-etatik hurbil. Baserria zen familiaren etxebizitza, maizterrak garai haie-tan, etxeko ekonomia baserrikoaz gain kanpoko (lantegietako) lanekin osatzen zuten. Ama, Maria Bautista Tolosa Zumalakarregi, andoaindarra eta aita Higinio Etxeberria Altzagako semea. Hauekin batera amona, Mikelantoni Zumalakarregi, ohikoa zenez, ezinbes-tekhoa, etxeko lanetan.

Esan daiteke gure protagonistaren giroa hiru ardatzetan oina-

(1) Kurtsiba nik jarria da.

rritzen zela: Andoain herria eta testuingurua, baserria eta familia, bere lehendabiziko urteetan, eta bizitza guztian zehar berarekin eramango zituenak:

"Jaioterrria, jaio giñan txokoa, gure familiaren inguruan, mendiak, errekek, lenengo pausoak eman genituen lurra: ori guziak gure barruan markatua uzten du: denborak kendu ez, eta urrutiak piztuko digun errimiña"².

"Gure txokoa amaren magala bait da, "ama lur": gizonaren izake-
ra oretu zuten eta lehenengo sentipenak sortu zituen txokoa. Gizon orrek, Euskalerriko semea bada, noranai jo dezake gorputzez, baiño aren espiritu-zaiñak ez ditu iñork bere lurretik aterako"³

Gure lehenengo zentzu eta sentsazioetara lotuak gelditzen garen bezala, hauen testuinguru izan den jaioterrira ere lotuak geldituko gara:

"Todo hombre es un poco árbol, y, lo queramos o no, hay como un cordón umbilical, como una raíz cósmica que nos ata al lugar en que nacemos.

No es literatura, ni regionalismo, ni patriotería: es una simple realidad psicofísica que ha experimentado, casi indefectiblemente, cualquier hombre de cualquier país que haya vivido algunos años fuera de su patria"⁴.

Andoain bere jaiolekua, "*familia handi bat*", Benita Etxeberria, Patxiren arreba txikienaren iritziz. Aitzinean bi herri ziren: Leizaur, Oria eta Leizaran ibaien gurutzean kokatua, Andoain XIV. mendetik aurrera nagusitu zen izena, Buruntzaren magalean kokatuta. 1614. urtera arte Tolosa eta Donostiara anexionatua bizi izan zen. Urte honetan "Billa" deitura eman zion don Felipe III.ak erregearen jurisdikzio zibil eta kriminalaren arabera, 80.950 erreale ordaindu eta gero.

(2) Barandiaran eta Irizar'tan Luis, *BARANDIARAN 'dar Jose Migel. Euskal-kulturaren Aitalen*, 1980, Kardaberaz, Donostia, 1orr-1 parr.

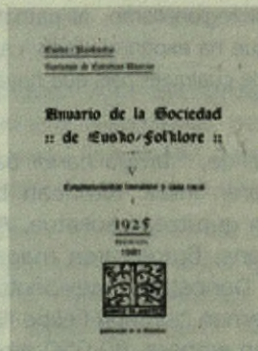
(3) Barandiaran eta Irizar'tar Luis, op.cit., 1-2.

(4) Castresana, Luis de, "*El sitio donde se nace*" ABC, 1966-XII-7, Madrid.

XVIII. mendean izugarrizko aldaketa jasan zuen, herria geografikoki batu egin baitzen eta andoaindarren gune garrantzitsuena Buruntzako magaletatik egungo Parrokia eta Udaletxea dauden tokira pasatu baitzen.

XIX. mende erdialdean, Gipuzkoako ekonomiak garapen garai baten hasiera bizi izan zuen, ez bakarrik industria berriak sortu zirelako, baita 1864. urtean Irun-Madril trenbide berria inauguratu zelako. XIX. mendeko erdialdetik aurrera populazioaren garapen handia gertatu zen. Hazkunde garrantzitsu honek, Algodonera fabrikaren instalatzearekin zerikusi zuzena izan zuen; lanpostu berriak sortu zituen eta inguruko langileen etorrera eragin zuen. Etorrera geldiezin hau mendearen hasierako hamar urteetan gutxitu zen Ameriketara emigratzeko garaiko joeraren ondorioz.

1925 urtean "Anuario de la sociedad de Eusko-Folklore" Jose Migel Barandiaranen zuzendaritzapean zegoen aldizkarian, Patxi idatzitako artikuluetako batean Goiburu eta Karrika auzoko bizimodu erak deskribatzen ditu. Dударik gabe bere ume garaian ezagunak zituenak eta garai haietan aldaketa sakona jasaten ari zirenak:

"Muchas de las ocupaciones domésticas, que hace unos años eran una realidad viviente, han caído en desuso. Tal ocurre con la elaboración del pan, que antes se hacía en casa como lo indican algunos nombres que todavía se recuerdan, como labia (=horno), labetxua (=hornillo), erása (=pan casero de clase ínfima).

Actualmente hay dos panaderías en el pueblo, además, dos panaderos, uno de Tolosa y el otro de Villabona, llegan diariamente con sendos automóviles cargados de pan"⁵.

Ogia egiteko era ezezik, artikulu berean, Andoaingo Goiburua eta Karrika auzoetan ezagunak eta desagertzen ari ziren beste hainbat ohitura deskribatuko ditu, bide batez, garaiko euskal kulturaren zeinu adierazgarrien desagertzearen beldurra azaleraziz.

Honela argira ateratzen ditu etxeetan haria egiteko ohitura, dolaredun baserrien existentzia edo larruzko abarken langintza eta hauen erabiltzeko ohitura:

"Otra de las cosas llamadas a desaparecer es la fabricación casera de albarcas de cuero, porque las de neumático de automóvil aparecidas hace cinco años en este pueblo, van invadiendo todo, al par que la antigua albarca de cuero de ganado vacuno va perdiendo terreno, casi hasta el punto de desaparecer..."⁶.

"Hace 50 años se usaban albarcas hasta para ir a misa los domingos y las demás fiestas. Estas eran blancas con puntitos negros, llamados begiak (=ojos) en las puntas; para darles ese color las curaban con leche, etc."⁷.

Argi dago garaiko giroan eta beraz, Patxiren haurtzaroan erlijioak garrantzi handia zuela. Elementu hau esanguratsua da, bai garaiko euskal kultura aztertzeko eta bai kultura honen partaideen izaera, tankera ezagutzako. Eguneroko bizitzan ohiko elementua bihurtzen da.

Patxi Etxeberria erlijio gizona izan zen, eta honen zergatia azterterako orduan, bere bizitzaren lehenengo urteetara gerturatu behar gara. Andoain garaiko herrien antzera, herri erlijiosoak zen. Adierazgarriak dira, Patxi bere artikuluetakoa batean idazten dituen hitzak:

(5) Etxeberria J. Francisco de, "Establecimiento humano y casa rural", *Anuario de la sociedad de Eusko-Folklore* 1925, Eusko -Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos. 89-1

(6) Etxeberria, ibidem, 89-2

(7) Etxeberria, ibidem, 90-1

"Es muy frecuente signarse y santiguarse por la mañana al levantarse, según el consejo del catecismo diocesano. Al oír el toque de avemarias del alba, del mediodía y de la noche, los fervientes suelen rezar el angelus"⁸.

"Al entrar por la mañana la primera vez en la cocina, es costumbre decir Al Maria puixima (=Ave María purísima) aun cuando no haya ninguna persona en ella. Si un pequeño al entrar en la cocina, no dice esa fórmula, se la recuerdan diciendo: Zer galdu zazu atian?(=qué se te ha perdido en la puerta?)"⁹.

Benita Etxeberriarekin eduki nuen elkarrizketan ere garaiko ohitura erlijiosoen berri eman zidan; honela, berak zioenez, norbait hiltzen zenean auzoko guztiak joaten ziren *arrosarioa* errezatzera. Ohitura hau hamabost egunetan errepikatzen zen.

Erljio kutsua ezezik, arbasoen ezagupen mitikoak, neurri txikiagoan izanik ere ezagutzen ditu gure protagonistak. Honela adierazgarria dira, amak, Maria Bautista Tolosa Zumalakarregik, bere seme eta alabei kontatutako kondairak. Hauen berri Benitaren bidez jakin izan dut; hona hemen, Patxiren arreba txikiak azaldutakoa:

"Amak kontatzen zigun. Azalaingo zubia Nikolasek egin zutela; ekarri Nikolas, hartu Nikolas, eraman Nikolas. Sorginak egin zutela esaten dute gau bakar batean. Eguzkia atera baino lehen bukatu behar zuten, eta zubia bukatu gabe utzi zuten, harri baten faltan".

Bere jaiotetxea *Merdilegi*, Goiburu auzoan, San Esteban baselizatik hurbil. Mendi giroko auzoa, bertatik ikusgai; Aizkorri txiki, Onddi, Adarra eta Belabi:

"Nere etxeak, Merdilegi zuen izena: bi bizitzako etxea zen, baino horrek historia handia du, Gorostidi zan etxeke jabea"¹⁰.

(8) Etxeberria, J.Francisco de, "Creencias y ritos funerarios" *Anuario de la sociedad de Eusko = Folklore*, 1923, Eusko Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos, 51-5.

(9) Etxeberria, J. Francisco de, op.cit., 54-1.

(10) Olano, Bingen, *Aita Patxi Etxeberria, Bingen Olanoren begietatik* 1900, Andoaingo Udaleko Euskararen Normalkuntzarako batzordea, Andoain. 5-3

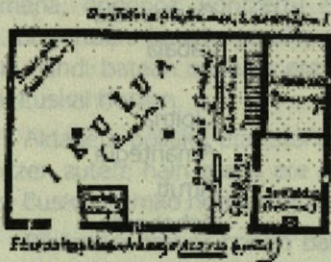

Fig. 3. - Merdilegi planta baja.

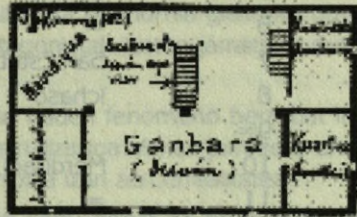

Fig. 4. - Merdilegi: piso principal.

11

Baserriko bizitza, "lan da lan" (Benitak gogoratzen duenez), gizonetako eta emakumeetakoak berdin lanean. Etxearen gidaritza amak zuela eta aita etxean "laxaiago" egoten zela dio Benitak. "Denetatik" ekoizten zuten, Benitaren hitzetan, baserri guztietan bezala, eta animaliei dagokionez, gutxienez lau behi zituztela, eta oiloak ere bai. Ekoiztutakoa familiakoentzat izan ohi zen, eta soberakina, Tolosako azokan saltzen zuten, bertara tranbiaz gerturatuz. Beste garraiobide molde batzuk ere erabiltzen zituzten eta Benitak adierazi zidanez; "Astoa erabiltzen genuen errotara joateko".

San Esteban ermitaren inguruan, Merdilegi ezezik beste hainbat baserri ere bazeuden Etxeberriatarren bizilagun eta auzokide. Lehengo aipatutako "Anuario de la Sociedad de Eusko = Folklore"¹² aldizkarian, Patxi, San Esteban baselizaren garbitze txandak aitzakiatzat hartuz, auzoko baserrien zerrenda burutzen du:

Nº de orden	Nombre de los caseríos	
1	Chertueta	
2	Elizondo	Oyarzabal
3	=	Urchequia
4	Urruzti	

(11) Etxeberria, 1925 Ibidem. 92-2, Merdilegi baserria. aldizkarian, Patxi egindako planoak.

(12) Etxeberria, J. Francisco de, "La religiosidad del pueblo" Anuario de la sociedad de Eusko-Folklore, 1924, Eusko Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos, 75-4.

5	Bulano	Garmendia
6	=	Zabala
7	San Esteban	
8	Ichaso	Cipitria
9=		Amantegui
10	Merdilladi	Arruti
11	=	Echeberria
12	Cinco-borda	
13	Ostape	
14	Daronchale-aundi	
15	Bekaizti	
16	Daronchale-borda	
17	Azpillaga	
18	Talaya	
19	Lizarcola	
20	Zarroztegui	

San Estebango baselizak badirudi bere garaian apaiz bat izan zuela, Patxi bere lanean adierazten duenez:

"Ta balera ontako ama'rena ere San Millanontzat izaten zan. San Miliano Arko apaiza izango zan. Orain ogeitamasei urte, garizuman errosayua esaten zan, eta kantatu ere egiten genduan. Ta eztakit, ez zergatik eta nola usuario ori galdu zan".¹³

Testuinguru politikoari dagokionez, XX. mendean sartzeaz, aurretik zetorren dinamika politiko eta soziala, ondorengoa baldintzatu zuena eraiki zen, bai estatuan eta baita Euskal Herri mailan ere.

Bigarren Karlistadaren bukaerarekin, Estatuan zein Euskal Herrian dinamika berri bati emango zaio hasiera. Estatuan, Errestaurazioa eraikitzen da, Alfonso XII eta Cánovas de Castilloren gidaritzapean. Sistema politiko honekin hautespen unibertsala legeztatuko da eta ateak irekiko zaizkio, XX. mendean sortuko diren ideologia berriei.

Euskal Herrian, Foruen deuseztea izango da gertaerarik adieraz-

(13) Etxeberria J.Francisco de. Op.cit., 74-1.

garriena; ondorioz, kontzertu ekonomikoaren hitzarmena sinatuko da. Bi gertaera hauek, garaiko politika eta ekonomia gidatuko dute, hein handi batean oraindik ere protagonistak izaten jarraitzen dutenak Euskal Herrian.

Aldaketa politiko eta ekonomiko hauek fenomeno berri bat iragartzen zuten; hain zuzen ere industrializazioa. Abian jarri zen, orain arte Euskal Herriko herritarrentzat arrotza izan zen errealtatea.

Dinamika orokor honen barruan sartu behar da Andoaingo herria ere, bere antzekotasun eta ezberdintasunekin. Azken Guda Karlistaren ondoren – 1833-1840koa baina eragin gutxiagokoa – eraldaketa garai bati hasiera emango zaio: aldaketa demografiko, politiko zein ekonomikoel, eta neurri txikiagoan, sozialei.

Andoainen 2.866 biztanle bizi ziren mendearen hasieran. Haue-tatik, erdia baino gehiago emakumezkoak ziren (1.319 gizonezko, eta 1.419 emakumezko). Adinari dagokionez, biztanleriaren gehien-goia 15-45 urte bitartekoan ziren, biztanleriaren %45,3 osatuz. Talde honen barruan, emakumezko eta gizonezkoen portzentaiak ez dira adierazgarriak, %22,55 gizonezkoak eta %22,74 emakumezko. Emakume eta gizonen arteko portzentaien garrantzia, 34 urtetik gorako taldean antzematen da, honetan emakumezkoak nagusi dir-relarik.

Kontutan hartu beharko litzatekeen beste elementu bat, 0 urte-tatik 14 urte bitarte aurkitzen den populazioa izango litzateke. Talde honek osoaren, %32,5 suposatzen du, emakumezkoak kasu honetan portzental txikiagoa osatzen dutelarik (% 16,72 gizonezko, %15,79 emakumezko).

50 urtetik gorako taldea murrizta da, beste adin taldeekin alde-ratuz gero. Ez da ez emakume eta ezta gizonetan, %5era iristen.

Egoera zibilarri dagokionez, badirudi ezkontzarako adina ez zela oso goiztiarra: ezkontutakoen %0,9 zituzten 25 urte baino gutxiago. Era berean ezkongabeen portzentaia adierazgarria zen, 20 urte baino gehiagoko andoaindarren artean, bostetik bat ezkongabea da. Hone-la antzeman daiteke zailtasunak zeudela ezkongaiia aurkitzeko or-duan, behar bada arazo ekonomiko, sozial edo etxe bizitza au-klitzeko eragozpenak zirela eta.

Andoaindarren zereginei dagokionez, adierazgarria da, *ikasleen* portzentaia. 15 urte baino gutxiagoko populazioaren eskolaratzea

nahiko altua da; adierazgarria da, herrian hainbat eskola egotea, neskontzat eta mutilentzat. 5-13 urte bitarteko andoaindarren %81 a eskolara doa. Nahiz eta portzentaia hau adierazgarria izan, portzentaia gutxitzen doaz, adina gorantz doan heinean. 190. urtean ageritzen da, goi graduko ikasle multzo bat, baina portzentaia txikian: 10en bat dira gutxi gora behera.

Lanik egiten ez duen populazioa (ikasleak alde batera utziaz) oso baxua da, osoaren %4 a. Hauen artean, "bere eginbeharretan" lana egiten duten emakumeen portzentaia ere txikia da, %8 a. Arrazoietako bat, Andoaineko hainbat sektore ekonomikoetan duten partaidetza izan daiteke. Honela emakumea bi lan motatan ikusiko dugu; etxeko lanetan eta baserriko lanetan.

Lan egiten dutenak, 1.720 pertsona. Lehenengo sektorean, 415 pertsonak egiten dute lan eta %73 a gizonak dira. Emakumeek garrantzi handiagoa eskuratuko dute industria alorrean, postuen %42 bakarrik izanik gizonetzkoenak. Indar gutxiena izango duen sektorea hirugarrena da, 500 pertsona barneratzen dituelarik. Hemen sartzen dira "morroiak" eta "zerbitzariak". Emakumezkoak, %52 dira eta gizonetzkoak %47.

Andoaingo populazioaren gehiengoa bertan jaioakoa da, %67 a hain zuzen. Portzentaia handiagotzen da 10 urte baino gutxiagoko pertsonak kontutan hartzen baditugu, beraz, %88,5 Andoainean jaloak dira.

Gerra Karlistaren ondoren lehen esan bezala egoera berri bati ateak irekiko zaizkio. Dena den politika alorrean, sistema konstituziogile baten pean indar tradizionalak jarraituko dute boterea lortu nahian; Liberalak eta Karlistak. Ondorengo urteetan bi indar hauen arteko botere trukaketa emango da.

Egoera aldatu egingo da, 1904. urtean emango den, "Liga Foral Autonomistaren" sorrerarekin. Karlista-Liberal oposizioa utzi eta lehia Ezkerraldeko-Eskuinaldekoen artean ezarriko da.

XX. mendeko indar politikoei buruz hitz egiterakoan kontutan izan behar da, pertsona jakin baten baitan hauteskunde denboretan sortutako taldeak direla. Honen inguruan biltzen diren ideologia berdineko pertsonak osatzen dute indar politiko izendatzen den taldea. Dena den, ez da ahaztu behar egoera honek jarriko dituela gaur ezagutzen dugun sistema politikoaren oinarriak.

Andoainen, etorkizunean garrantzi handiagoa eskuratuko duten hiru talde aurkitzen ditugu: nazionalistak, sozialistak eta tradizionalistak. Elkarte politikoak ezezik, beste erakunde batzuk ere parte hartuko dute Andoaingo mugimendu politikoan; hauen artean ditugu sozietate edo elkarteak.

Ekonomiari dagokionez, industrializazio prozesua nahiko goiztiarra izango da Andoainen, gehienek hasera 1850. urtean ezartzen dutelarik. XX. mendearen hasieran herria "erdibideko" egoera ekonomiko batean aurkitzen da. Bertako populazioaren talde garrantzitsu batek, lehenengo sektorean ditu oinarri ekonomikoak; bestalde, sektore komertzial eta industrialaren indarra gero eta garrantzitsua egiten joango da. Horrez gain bere egoera geografikoak, eragina izango du Andoaingo ekonomian, Tolosa (paper lantegientzat energia sortzaile) eta Donostiarekin (Tolosa-Donostia trenbideari esker) mantentzen duen harremanari esker.

Hezkuntza alorrean, herriak hiru eskola zituen; bat neskentzat, beste bat mutilentzat eta azkena, Sorabilla auzoan. Lehen hezkuntza mojen eskuetan zegoen. Sorabillako eskolan igaro zituen Patxi lehen ikasle urteak: *"Mutilentzat erdia eta neskentzat beste erdia: eta ni hor ibiltzen nintzan"*... *"Nik belaxe ikasten nituen gauzak, belaxe, batere nekerik gabe. Beste batzuk ezin ikasirik ibiltzen ziren"*. Eskola hau mistoa zen eta badirudi ez zutela ez urik ezta argi elektrizitaterik ere; petrolioazko lanparak erabiltzen zituzten argia sortzeko. Ondoren, etxetik gertuago zegoen Keperin Ansa elkarteak sortutako eskolan ikasi zuen. Hamasei urterekin bertako Seminariora jo zuen, *"morroi modura"* Benitak argitu zidanez. Ikusi dugunez ez ziren asko hamabost urtetik aurrera ikasten jarraitzen zutenak, baina badirudi Patxi gogoko zuela:

"Andoainen bazen Seminarioa latinerako; Ustoa jauna zen zuzendari. Egun hori irailaren 16^a zela uste dut. Aita eta ni garoa ebakitzea joan ginen, eta han hari ginela nire arreba Erramona joan zen berria ematera: aizak, Frantzisko, Seminariora joateko. Ordurako eskainiak eta egin zituzten etxeokoe eta joateko. Eta ni etxera etorri nintzen, zerbait hartuko nuen, maindireak edo lo egiteko, eta joan nintzen"¹⁴.

(14) Garmendia, Elixabete, *Patxi Etxeberria, (1900-1989)*, 2000, Eusko Jaurlaritz, Donostia, 4-2.

Hurrengo pausoa Gasteizeko Seminarioa, 1919. urteko abuztuaren 5 edo 6an:

"Orduan hirugarren urteko latina bukatu nuen, hobeto esan hirugarren eta laugarrena eta handik Gasteizera, Kontziliarrera. Han filosofia egln nun"¹⁵.

Garai haletako Gasteizek ez du gaur egun ezagutzen dugunarekin zer ikusirik. 1900. urtean 30.701 biztanle zituen, eta parte zaharreko kaleak gehienak:

"Santxo Jakintsuak Vitoria izendatutako Gasteiz zaharraren gallurreen arkitzen ziren ain zuzen... Seminarioaren bi etxe zaar aiek, Katedralaren inguruan: 1930 urtean berria iriki zanean, itxi ziren bi Seminario zaarrak"^{16, 17}

Ondoren etorriko ziren, 1940. urtetik aurrera, populazioaren hazkuntza (lau hamarkadetan, biztanleria 19.000 pertsonetan gehitu zen), eta garapen industrialia.

Euskal Herriko Eliza, XX. mendean, administratiboki Gasteizeko Diozesian antolatua zegoen. Azkeneko guda Karlistaren bukaerarekin, elizak norabidez aldatuko du. *Aldaketa politiko-erlijiosoak dire-*

(15) Olano Bingen, *Ibidem*, 6-1.

(16) Barandiaran, L, *Ibidem*, 37-8.

(17) Gasteiz, 1911, urtean.

la eta, oinarri karlista alde batera utziko du, beste ideologia batzuetara hurbilduz. Garrantzitsuenetakoa nazionalismoa indar handiz lantzen hasiko dela Gasteizko seminarioa.

Honela elizaren sektore batek, aldaketen sortzen zien beldurra azaldu zuen, Euskal Herri nekazari eta idealizatu bat aldarrikatzen baitzen ideia erromantikoen laguntzaz. Euskal kulturaren zeinuen aldaketa eta desagertzearen beldurrak edo eta errealtate berri eta arrotzaren presentziak, ideologia berriaren sorrera eta indartzea ekarri zuen. Honen jarraitzaile elizkoi asko, hauen artean Patxi Etxeberria.

Euskal nazionalismoaren dotrinak, elizaren populismoarekin bat egiten zuen; honela Sabino Aranak planteatu zuen erlijio eta politikaren arteko harremanak bat egiten zuen elizaren proposamenekin. Eliz gizonak bat egin zezaketen salbazio kristauaren ideia Euskal Herriaren identitatearen defentsarekin.

Gasteizko Seminarioan Jose Migel Barandiaranen eskutik, euskal kulturaren azterketa eta ikasketak bultzatzea, honen zeinu dugu; 1921 urtean, "Anuario de Eusko=Folklore" aldizkariaren sorrera.

Nahiz eta apaiz eta seminaristak, ideologia nazionalista baten aldekoak agertu, elizako hierarkiak ez zuen ulertu nahi aberri berri baten ideia sortzeaz zegoela. Apaiz bizkaitarrak izan ziren nazionalizatze aurkeztu ziren lehenengo erlijiosoak, ondoren, taldea, gipuzkoar apaiz gazteekin zabalduko da. XX. mendeko lehen hogeita hamar urteetan Gasteizko Diozesian, ideologi abertzaleari indarra emango zioten 1.600 presbiterio elizaratu ziren.

"Apaiz ikasketak genituenean guk bai amets egin genuela. Horixe!! Behin zerbait ginenean Euzkadi osoa zuzendu behar genuela esanez ibiltzen ginen. Izan ere oker zeuden arazoak asko ziren"¹⁸.

1923. urtean Gasteizera Zacarias Martinez apezpikua iritsi zen. Aldaketa nahien lehen iturritxoak izan zen, eta euskal kultura eta antropologiaren ikasketari ateak ireki zizkion, Jose Migel Barandiaran eta Manuel Lekuonaren eskakizunak betearaziz.

(18) Garmendia, E., ibidem, 5-2.

Honekin batera diziplina berrien sortzea ekarri zuen, besteak beste, pedagogia kateketikoa, akzio sozial katolikoa, eta misiologia. Misiologiaren katedra, Angel Sagarminagak bete zuen. Honek eragina izan zuen gerora, atzerriko misioetara euskal elizjendea eta diru laguntzak bidaltzeko egin zen egitasmoan.

Agian Patxiren misioetarako edo Jesusen Lagundian sartzeko erabakia, Gasteizko ikasketan gauzatzen hasi zen.

"Seminarioan ni giltzazain nintzen, Azpiazu zanak egin ninduen. Azpiazu hori zen erretore, eta ni joan nintzenean, ez dakit ba mutil polita nintzen edo, niganako izugarritzko maitasuna agertzen zidan; eta euskalduna ere bai, ni orduan Lekuonarekin ibiltzen nintzen, bazekien..."¹⁹.

"1918. urtean ikusi nuen lehenbizi. Lekuona oso euskalari egokia zela esan zidaten, eta harekin hizketan laister hasi ni: izan ere, ordurako euskal gogo izugarria neraman"²⁰.

Lehenengo bi urteak filosofia eta hiru teologia. Apaiztuko lehenengo meza berria 1925. urteko abenduaren 19an eman zuen. Ondoren, apaiz, Arabara bidali zuten, Lalastrara hain zuzen ere. Badi-rudi ez zela bere gogoko lekua izan. Jaio eta hezi zen girotik asko urruntzen zen:

"Herri horretan izugarritzko ezin etsiak izan nituen, eta guztira lau hilabete eta hamarika egunez izan ninduten hangoek"²¹.

Hurrengo urteak igarotako lekuak, bere gogokoak guztiz. Goierrri ez zitzaion batere arrotza egin eta etxetik, euskal girotik hurbilago sentitzen zen. Bi urte pasa zituen Itsason eta urte eta erdi Ezkioko Santa Luzian. Bidean Ormaiztegioko herrira ere maiz gerturatzen zen.

Apaiz berriaren lanak ez ziren mugatu meza ematera eta bere zaletasun batzuk aurrera eramateko aukera izan zuen. Zaletasun hauen artean besteak beste, musika, poesia eta antzerkia. Txiki-txoen taldeak bildu zituen euskarazko poesia, kantak eta musika irakasteko. Garai haletako euskara ikasteko hutsunea betetzen zuen

(19) Garmendia, ibidem, 4-2.

(20) Garmendia, ibidem, 4-2.

(21) Garmendia, ibidem, 5-1.

Etxeberriak horrelako ekintzen bidez. Ormaiztegin antzerki taldea osatu zuen, baina jende helduarekin.

Zaletasunak zaletasun, Patxiaren gogoak ez ziren, aurreko urteetan gertatukoetatik kanpo egongo:

"...bi gerra karlista galtzetik zetorren Hego Euskal Herriak, Estatu Espainiarren zentralismoaren indartzearen beste episodio lazgarria ezagutu eta kausitu zuen: geratzen ziren Foruen azken kondarrak, 1876ean deuseztu ziren dekretuz... Galerak eta kalteak nonahi ikusi ziren, Euskal herriari identitate propioa izatea ematen dion bereizgarria, kultura alegia, irakaskuntzan eta batipat administratiboki babesgabe eta umezurtz zegoenaren kontzientzia joan zen pizten eta puzten... Euskaldunen izpirituaren ondamen larritasun hori, klase intelektual eta kontzientziatuenak igarri zuten batipat, baina zergatik ez, baita herri xeheak ere"²².

Honela, Euskal kulturarekin harremana zuen elementu oro aldarrikapen ingurune bihurtu zen. Euskaldunen zeinu adierazgarriena euskara, bere lanketa eta dibulgazioan eman ziren izerdi handienak. Hainbat alorretara zabaldu zen egitasmo honen jomuga, poesiara, bertsoaritzara, narratibagintzara, euskal irakaskuntzara, kazetaritzara, e.a. XIX. mendean Europan sortutako Erromantizismoa Euskal Herriari iritsi zen eta urte hauetan "Euskal Pizkundea" deitua izan zen mugimendu politiko eta kulturala jarri zen martxan.

Giro zabal honetan, berezitasun batzuen jabe agertuko da Euskal Herriko antzerkia:

"Mendez mende historiak erakusten digu Euskal Herriko biztanleak izan duten eta oraindik daukaten sena espeziala bere sentimenduak eta sinismenak komunitatean espresatzeko. Bere folklorean kabitzen dira dantza, jai, ihauteri, maskarada eta ospakizun anitz, beti ere era dialektiko batean erakutsiz, hitza, keinua, umorea, gorputz-mugimenduaren graziz. Denek hartzen dute antzerki herriko baten tankera, denak baitira herri adierazpenak... herri baten izakera komunitatean adierazteko forma askoren artean, bat antzerki kultua dugu"²³.

(22) Lasa Bergara, Xabier, *Gerra Zibila andoaindarraren begietatik*, 1994, M. Larramendi Kultur Bazkuna, Andoain, 276-3.

Antzerkian bestetik, unean uneko pentsamenduak eta kezkek azaleratzeko tresna izan ohi da. Honetaz laster konturatu zen euskal kulturaren desagertzeak kezkatzen zuen kolektiboa. Antzerkiak, pentsamendu zehatz batzuk herrian itsatsi ditzake eta aldi berean, herri honen partaidetza bultzatu.

Patxi Etxeberriak euskal giroaren suspertze lanetan, garaiko aldi-zkari batzuetan idatziz parte hartu zuen, 1929. urtean *Argia* astekari-ko zuzendaria bihurtzera iritsi zelarik. Parte hartzaile izan zen, beste batzuen artea: *Euskal Esnalean*, *Argian*, *Euzko Gogoan*, *Egan-en*, *Olertin*, *Karmel-en*, *Jesusen bihotzaren Deyan*, *Zeruko Argian*.

2-Txinara bidean

Azaltzera goazen garaia erabakigarria izan zen Patxi Etxeberriaren bizitzan. Nire ustez, inflexio garaia. Geroko Patxiren bizitza eta obra markatu zuten baldintzak agertu ziren aldia. Garai honetan egin zen Patxi euskal letretan ezagun, Urretxun Iparragirreraren omenez ospatutako olerki egunean, garaile suertatu baitzen. "Bost Lore" izeneko poema izan zen garaile eta idazlearen sentipenen adierazle.

1930. urteko *Uztailaren 15ean taxutu zuen, erantzun gabe gelditu den Jesusen Lagundian sartzeko erabakia. Erabaki honekin hasiko da, 1987. urtean bukatuko den bere erbesterako bidea.*

Patxiren erabakiaren urte berean, hasiko dira, II. Errepublikara eramango duten erabaki politikoak hartzen. Urte honetan, gobernu krisi baten ondoren zenbait intelektual errepublikarrek "Donostiako Itunaz" ezagutu zen agiria aurkeztu zuten, estatu espainiarra demokratizatzeke asmotan. Garaiko erregeak – Alfontso XIII.k,- ez zuen politikoki babesik aurkitu eta erabakia onetsi behar izan zuen.

Hartu zen lehen neurria, 1931ko apirilaren 12an udal hauteskundeak ospatzea izan zen. Estatuko hiririk garrantzitsuenetan alderdi errepublikarrak eta sozialistak garaile atera ziren. Monarka borbondarrak erbesterako bidea hartu zuten. Bi egunetara, II. Errepublika aldarrikatu zen.

Alcalá Zamora buru zela eta Azañaren zuzendaritzapean behin

(23) Lasa Bergara, X. op.cit., 271-1.

behineko gobernua osatu zen, ideologikoki ezkertiar moderatutzat jo zitekeena.

Erljioa eta estatua izan ziren II. Errepublikaren gobernuaren bi zutabeak. Elizari dagokionez, Euskal Herriko gizartean eta bereziki Gipuzkoan eragin izugarria zuen. J.A Rodriguez Ranz- ek " *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II. Republica* " liburuan garrantzi hau adierazteko hainbat zeinu adierazle azaltzen dizkigu.

Honela azaltzen du 1931ko urtarrilaren Zan " *Guia Diocesana* " aldizkarian agertutako berria. Gipuzkoako eta, beraz, diozesiko elizjende sekularren taldea, 676tik 2150 era gehitzen dela. Datu hauek populazio osoarekin alderatzen baditugu, ikus dezakegu, Gipuzkoako probintzian 447 pertsonako apaiz bat zegoela, diozesi osoaren bataz bestekoa, 415 pertsonako bat zelarik.

Euskal Herri osoari dagokionez, ikus daiteke Gasteizeko Seminarioan, ikasle kopurua estatu osoaren gainetik agertzen dela. Hone-la, 1930. urtean, 617 ikasle zenbatzen ziren eta 1934 urtean 580.

Elizkoi eta apaizen kantitatean ezezik, II. Errepublikaren garai tirabiratsu honetan, euskal gizartea erlijiosoa zela adierazten zuen beste hainbat gertakizun ere eman ziren. Adibide ahaztezina, 1931ko uztaillean gertatu omen zen "Ezkioko agerkundea", 200.000 pertsona baino gehiago gerturatu baitziren "Ezkioko Ama Birjina" ikusteko asmotan.

Alderdi konfesionalak –eskuindar eta nazionalistak– izan ziren erlijioaren defentsa gehien aldarrikatu zutenak. Herriaren katolikotasuna erabili zuten beren estrategien eta interesen alde. Eliz hierarkiak ere funtzio garrantzitsua jokatu zuen politika munduan, alderdi errepublikar eta ezkertiarren ospea ahal hainbat murrizten eta ahultzen.

1928. urtean hartzen du Gasteizeko diozesiaren gidaritzza II. Errepublikan ezaguna egin zen Iruñeko apezpikua zen Mateo Mugika jaunak. Apezpiku berriaren zuzendaritzak euskal abertzaletasunaren indartze garaiarekin bat egin zuen, hain zuzen ere Primo de Riveraren diktaduraren erortzearekin. II. Errepublika iritsi baino hilabete batzuk lehenago Gasteizeko diozesiak Seminario berria inauguratu zuen. Laster lortu zuten seminarioa estatuko eskola prestigiosoe-nean bihurtzea. Baina gauzak aldatzear zeuden.

Estatuari dagokionez, hainbat erabaki hartu ziren. Euskal Udalen

mugimenduari esker 1931an gorpuztu zen Euskal Autonomi Estatu-tua, hainbat Alderdik erabaki honen inguruan erakutsi zuten estrategia urteen poderioz aldatu bazen ere.

Euskal gizarteak antzinako sistema foralekin berezkoa zuen tradizioa eutsiz, *Comunion Tradicionalista*, alderdi Karlista eta *Alderdi Jeltzaleko* alkateak elkartu ziren eta estatutua idatzi zuten. Estaturua honen aurrean ezkertiarrek beste bat idatzi zuten, *Lizarrakoaren antzekoa baina laikotasuna eta beste elementu batzuk azpimarratuz*. 1932. urtean Lizarrako estatutua osatu zen, eskuindarrek guztiz aurka jartzeko jarrera hartu ondoren.

II. Errepublikarekin batera, XIX. hasi eta XX. mendeko lehen hamarkadetan indartu zen nazionalismoak bere behin betiko agerraldia egin zuen euskal gizartean arrakastatsu. Euskal Herriko izpiritu defendatzailea nabarmendu zen berriz ere, besteengandik bereizten zuten zeinuak ez ziren galdu nahi. *Euskal nortasunaren nolokotasuna era lausotasun handiagoarekin adierazten zen, epealdi irekiago baten laguntzaz*.

"Arbasoengandik jaso ziren ohiturak, usadio eta tradizioa, kultura eta hizkuntzaren maitale, kristau fededun lehiala, printzipioduna, zintzoa, hitzekoa, ustezko euskal bertute hauek, euskaldunen bizimodua norabidetzen zuten. Kristautasuna eta sustraiekiko maitasuna oinarri hauturik. Euskal etnia definitzen zuten balore autoktono horien gotorleku, baserria eta bere ingurune fisikoa. Nekazal giroa idealizatu zen, bere parajeen ederra, ibai, haran, mendi eta ohian...; baserria, azkenik, euskal esentzien santutegia izendatu zen"²⁴.

Errepublikako gobernuak hainbat neurri hartu zituen, eta hauen artean Patxiren bizitza guztiz baldintzatuko zuen erabakia. Gobernuak, diru arazoei aurre egiteko ekonomia mistoa ezarri zuen nekazari erreforma bultzatuz. Kultura eta irakaskuntzaren ardura indartu zuen, osasun publikoan arreta jarri zen, estatu gabeko nazio txikien eskaera aitormena agertu zen, e.a.

Gobernu berriak estatu eta gizarte akonfesional bat eraiki nahi zuen, eta eliza eta honekin zerikusia zuen guztia alboratu. Elizak

(24) Lasa Bergar, ibidem, 52-3.

gizarteko hainbat sektoretan zuen indarra eta botere ahultzea debeku bidez egin zen. J.A. Rodríguez Ranzek oso garbi adierazten ditu bere liburuan²⁵ hartutako neurri garrantzitsuenetakoa:

1. 06-05-1935- Decreto del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, desarrollado por las circulares de la Dirección General de la Primera Enseñanza de 13 de mayo de 1931 y 12 de enero de 1932, derogando la obligatoriedad de la enseñanza religiosa y disponiendo la retirada de los signos religiosos de las escuelas.

2. 17-05-1931- Expatriación del Prelado de la diócesis de Vitoria, D Mateo Múgica, por orden del Ministerio de la Gobernación, alegando su contumacia en la rebeldía y el carácter marcadamente político, tan extraño a su ministerio como peligroso para la luz pública, de sus visitas pastorales que configuran al Prelado como un serio peligro para la paz espiritual y material de la religión vasca.

5. 23-01-1932- Decreto del Ministerio de Justicia disponiendo la disolución de la Compañía de Jesús en el territorio español y estableciendo, en su artículo 5, que los bienes de la Compañía pasan a ser propiedad del Estado, el cual los destinará a fines benéficos y docentes".

Neurri honen eragina, Gipuzkoako egoitza batzuetan jasango da, hauen artean: Garibay kaleko Donostiako jesuitak, Ategorrietako eskola, Loiolako eskola eta basilika, eta Getariako "Gorosidi- enea" finka. Ondorioz, 43 apezpiku, 47 lego eta 199 nobiziotok, hauen artean gure Patxi Etxeberriak, erbesteko bidea hartu behar izan zuten.

1931ko otsailaren 3an Patxi beste jesuita batzuekin batera, Belgikako Tournai herrira irten behar izan zuen. Bertan, nobiziadua jarraitu eta bukatu zuen, Loiolan bezala, Aita Legarrarekin batera. Uztailaren 17an jaso zituen zintzak.

(25) Rodríguez Ranz, J.A. *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II República*, 1994, Fundación social y cultural Kutxa, Donostia-San Sebastián.

"Otsailaren Zan, Ama Birjinaren Kandelari Eguna, agur esatera
Loiolako abeslariak etorri zitzaizkidan"²⁶

"Bost lore" poema saritua izana zen Patxiren agurra. Idatzi
zuenean erbestean zen; Belgikan, baina susmoa ere bazuen urruna-
go bidaliko zutela:

"Behin Belgikako Probintziala gu ikustera joan zen, eta orduan
ongi etorriak eta egin zitzaizkion, eta azkenean gure Aitaren
ereskia abestu, Martxa abestu, baina espainarrez, eta nik ez nuen
ahorik zabaldu, ez dakit eta; eta norbaitek Legarragari esan hori,
salatu, eta Legarragak neri kontua hartu. Ni isildu egin nintzen.
Nik hari esan behar nion: baina Aita, huskeria horiekin al zabilta-
te?, baina ez nion esan. Eta galnera berak ni defenditu egin behar
ninduen: Utzizozue, beharbada ez du jakingo eta. Nik behin baino
gehiagotan esan nien, ni Txinara bidali"²⁷.

Juan Mari Lekuonak, bost lore hauek, Jesusen bost zauriak izan
daitezkeela adierazi zidan berarekin izandako hizketaldian. Nire inter-
pretapena ez da gehiegi urruntzen. Nire ustez bost lore hauek:
Mendiko lillia, Eskarne, Imanol, Irizar eta Aberria. Garai batean bere
bost alegantzia zirenak, aurrerantzean zauri, maitatutakoa urrun
edukitzearen zauri bihurtuko ziren.

Beraz, bost lore hauek, honako eduki sinbolikoa barneratuko
lukete:

—Mendiko lillia: Andoain inguruko paisaiak eta parajeak.

*"Ene, Belabi-mendil
Ezin nik zu aantzil
Garagarril goiz batez
Eguras naiean,
Muñoz-muñoz nabilzu
Zure bela'rean:
Leizaran egiz eder
Zure oin aurrean
Txit mardul dago Izadi
Ain egal ezean".*

(26) Garmendia, ibidem, 14-1.

(27) Garmendia, ibidem, 15-2.

-Eskarne: Ama.

"Belabi'n nuen ene lilliaz
Hainbat nitzazun ni mindull...
Esku zakar bat Gala'raga'n... Ta,
O'retxek oro egin du.
Gure loreak nora doazen
Esateko ez agindull
Yesul Zuk beti poztu naikezu:
Samin au nola, ba, arindu?"

-Imanol: Anal-arrebak.

"Anaitxo, zutzat det oraingo aldia.
Maitetxo bait-zaitut: ez da arrigarri!!
Beti begietan zaramat yarría,
Goguan yosirik det zure irudia.
Hamaika amets eder
Ba-dizut egiña.
Alakoxea da
Zutaz dedan miña"

-Irizar: Jaiotetxea.

"Anal zarrena Kuba'n il,
Bi zaizkizu apaiz egin,
Iru Amaika'ra yin.
Pixka-pixkaka etxea ia utsik
Utzi dizute bakarrik:
Mirentxu gaztea azkenik
Amari begik itxirik
Lekaime yun zan ixillik."

-Aberria: Euskal Herria=Amona

"Amonatxoa eta abe'ria
Loretxo zaizkit biurtu
Irudimenak goiz-argi antzo
Xoragarriri apaindu:
Goria oztin aldatull!"

Argi eta garbi ikusten da, biografiak (bizitakoak) bibliografia (ekintzak) egiten duela. Egileak indibiduo bezala, garaian sentitzen duena, ekintza kasu honetan, poesia batean islatzen du. Egoera

berdina bizitzeko bi modu izango lirateke. Biak bat dira (biografia eta bibliografia), batak ez du esanahirik bestea barik.

Nahiz eta bertso bakoitzean hainbat gaien gainean aritu, denak bat dira. "Lore" guztiak bat egiten dute, Patxi Etxeberriaren bihotzean.

"Bost Lore Yaunak dizkit

Noizpait erakutsi...

Ederrak zirakako

Mai nitun gartsuki.

Aspaldi tximel daudel

Mork ditu erruki?

la dey etsi

Beti-Betiko,

Izango ote dan

Besterik...

Ludi Kaxka'ran

Ez da-ta agiri

Lillientzako

Lur onik...

Bañan Goi-Yaunak

Zelai bat ba-du

Bere esku indartsuz

Landarik:

Aruntxa noan

Gaurdanik!!"

Elisabet Garmendiaren ustez:

"Etxeberriaren ideologiaren bi ardatzek batzen dituzte atal eta bertso guztiak: kristau sinismentak eta aberri minak"²⁸.

Laster Txinara joateko agindua jaso zuen:

"Txinako hori etorri zen goltik behera. Nik sartu nintzenean ere, halakoxe zerbait izan zuen eta, joan egin behar diat; Txinara ere bai, norahal. Uste dut sartu nintzenean hori esan nuela, Iberori, Legarragari, ez dakit. Gero ordea hasi ziren ni... Ni ez nintzen abertzalea, ni ez nintzen horiek uste zuten bezala nazionalista".

(28) Garmendia, ibidem, 12-1.

“Joateko hik eskatu omen duk”, gelditzeko nahiak azalerazi zituenean. 1933ko abuztuaren hasieran, jaioterrian agurra. Hauek, Benita Etxeberriaren oroitzapenak:

“Agostun, festetan etorri zen despeditzea. Gero meza eman zun eta joan zan. Republika jarri zenean, Txinara joan ziren zazpi. Hemen gerra hasi eta han hurrengo egunean hasi zun. Bere gustoko lanian ezlyotelako uzten joan zen. Jesuitak denak atera ziren, oso giro txarra jarri zen. 22 urte pasa zitun etorri gabe eta gero maiz etortzen zen, 4-5 urtetik behin” .

Agurra, limitearen babesa mantentzeko balio duen, ekintza erri-tuala da. Joaten dena eta gelditzen denaren artean lotura mantentzeko balio duena. Limite honetan laster sortzen da “berriri ikustearen” esperantza, “inoiz ez ikustearen” beldurrarekin batera.

Txinara misiolari modura bidali zuten. Ez da kasualitatea.

Misioetako lana 1919. urteko urrian hasiko zen Euskal Herri mailan berriz ere indartzen. Garai honetan, ekintza honen aldeko lana egin zuten asko, Gasteizeko seminarioan aurkitzen ziren. Aita Santuak indar erabakigarria egin aurretik, Gasteizen lehenengo ha-ziak ereiten hasi ziren.

Hazia, Historiako irakasle izan zen Angel Sagarmínagak jarri zuen, 1919-1920 ikasturteari hasiera ematen zion diskurtsoan. Irakaslearen diskurtsoa, “Las Misiones Católicas” izenburupean, gai honi zegozkien hainbat gai azalerazi nahi izan zituen.

Lehenengo gaia, misioen egoera txarra. Lehenengo Mundu guda zela eta, misio asko utziak izan ziren eta beste batzuk egoera lazgarri batean zeuden. Bestetik, Europako elizek misioetara bidalita-ko laguntzak murriztu egin ziren, hauek bere lekura iristeko ziurtasun eza zela eta.

Bigarren gaia, elizaren misioetarako beharrean zentratuko da. Sagarmínagak adieraziko du elizkoiaren behar eta erantzukizuna dela misioetarako ardura. Benedicto XV., bere diskurtsoan urrunago joan-go da, misioa eginkizun “handiena eta santuena” (*Maximum illud sanctissimum que manus*) dela esanez.

Gasteizeko diozesiaren misioen aldeko mugimenduak indarra hartuko du. 1928 urteko abuztuan, “Gasteizeko diozesiko elizjen-dearen, misioetako taldea”ren III. Asanblada konbokatzen da. Ekital-

dia zuzentzen, diozesiaren zuzendaritza hartu berri zuen Mateo Mugika Urrestarazu apezpikua.

Gasteizeko diozesian, 35 apezpiku baino gehiago eskaini ziren, lehenengo misioetako espedizioan parte hartzeko. Mateo Mugika Whuhu-ko (Txina) bikario apostolikoarekin-Monseñor Huarte Jesuita-harremanetan jarri zen. Huartek, euskal jesuiten talde batekin lan egiten zuen.

Gasteizko Diozesiaren lana ez zen Patxiarentzat oharkabe pasako, ezta garaiko misioetarako gogoia ere.

3-Erbestean

Erbestean igaro zuen gure Patxi bere bizitzaren aldirik handiena. Andoainen, Gasteizen, Goierrin eta Loiolan bizitakoak eta ikasitakoak atzean gelditu ziren. Lurralde, kultura, ohitura berrietara moldatzea tokatu zitzaion. Bizitza berri batera moldatzea.

Benitak adierazi zidanez, Patxi ez zen bakarrik abiatu bere bizitza berrira. Laguntzaille modura, beste zazpi jesulagun: Barandiaran, Bolunburu, Eguren, Lazpita, Lopez, Totorika eta Gogorza.

Kultura berri batera moldatzeko lehen eginkizuna, bertako hizkuntza ikasi. Are gehiago bertan bizi direnen bizitza eta fedea aldatzeko misioa edukiz gero:

"Bai ta ez: Txinoa ikastea oso zaila da eta beste hizkuntzak ez dakizkit. Hizkuntza hoietan ikasten hari izan naizela, hauxe ikasi det, amaren hizkuntza ez dala, beste hizkuntzak oso nekez ikasten direla"²⁹.

"Gu hara joan ginenean, eskolarik ez genuen ikasteko. Gero misiolari izan nintzen eta txineraz ikasi nuen bakar-bakarrik, haiekin batera. Gero irakurtzen ere ikasi genuen pittinka, pittinka; idazten, nik behin ere ez nuen gogorik izan"³⁰.

Hizkuntzak, gure irudimenean errealitate jakin bat sortzen du. Kultura jakin batek, bere behar izanak direla eta sortu duen errealita-

(29) Olano, B, ibidem, 7-3.

(30) Garmendia, ibidem, 7-2.

tea. Hizkuntza kultura baten elementu adierazgarriena da. Eta aldi berean aldaketa gutxien jasaten duena.

Honela, kultura berri baten hizkuntza ikasteko Patxiaren zailtasunak lehenago esandakoarekin lotuta egongo lirateke. Ama hizkuntzak- Patxi adierazten duenez- errealitatea ulertzeko, mundu ikuskera jakin bat sortzen du gure adimenean. Honela, hizkuntza berri bat, hau da mundu ikuskera berri bat- ikastea oso neketsua izan ohi da.

Norberaren, identitatea, kultura baten zeinuetara lotua dago. Patxi bezala, kultura berri batera gerturatzean, gureak jotzen ditugun ezaugarri asko galdu egiten dira, testuinguru, paisaia, e.a... Eraldaketa hauek direla eta askotan, bakoitzaren izatearen nolakotasuna arriskuan ikusten da.

Identitate eta nolakotasun beharrak asetzeko. Jaiotako kulturara gerturatzen gaituzten -(gauzaki, musika, amets, oroitzapen) ezberdinetara atxikitzeko beharra sortzen da. Patxiaren eskutitzetan, mota honetako oroitzapenak gelditu gabe agertzen dira:

“Yayotetxian izaten zerala jakitiaz ere asko pozten naiz: neroni poziago joango nintzateke; bañan, eutsi bihar’a daukat. Gogoratuko zara, noski, nola behin kaletar batzuk Merdillegi’tik beeraka zirala, gure anayetako batekin antxe atarin izketan asi ziran; eta ayek esan “hemen de balde ere bizi litteke”, ori entzundakuan, gure anal arek, ayel erantzun: “Nai luke. Gu pagatu-ta bizi gera”: Alegiya, gain eder ayek beti izan dutela estimaziyo handia. Nik behintzat, ala izan diyet. Bazte’rik bazter ibili a’ren , o’relakorik ez bait-det ikusi”.

[Erroma, 1956, Yorailak 24]

“Bizi aizen tokitik egunero begiratuko dion, noski, Goiburu’n dagon txoko maitagarri ari. Nik irudimenez begiratzen zionak! Hainbeste aldiz, generak!”.

[Formosa, 1966, Urriak 11]

Era berean, Patxi ez du inoiz ere bere ama hizkuntza ahaztuko; Euskal Herrirantz bidalitako eskutitzak eta Euskal Herriko aldizkarietan parte hartzea zeinu adierazgarriak ditugu. Hemen aurkitzen dugu, “Kittarra” izeneko ipuin sorta, gztetan berari kontatutakoak gogoratuz idatzia. Bere artikulu eta eskutitzetan Patxi, nahi antropologikorik gabe, bertako ohituren deskribatzea dela eta askotan saiakera

etnografia burutzen du, Gasteizeko Seminarioan ikasitakoa gogor-
ratzen agian:

"Hemengo auek Jaungoikoa ez dute guk bezala ikusten. Hauek
esaten dut, badala gogo bat gizona bezala ez dena. Iltzen gare-
nean gogo bihurtzen garela... eta, orrelako beste sinisteak dituz-
te. Alde batera, zerbait tokitakoak baino obeak dira: mundu zaba-
lea, gaurr behintzat, asko bait-Dira, gizonari gogo dula ukatu nai
diotenak".

[Formosa, 1959, Ilibeltzaren 21]

Ama kulturaren hainbat elementuetara atxikitu ezezik, kultura,
ohitura, bizimodu jakin horretara lotzen duten maitasuna eta mires-
mena handitu egiten dira, urrunak indartzen duen idealizazio senti-
mendua dela eta.

1937. urtean Txinatik bidalitako eskutitz batean honako hauek
esaten ditu:

"Jayoterrian ikusitako handitasunak ez ditut ikusi... Oraindik ere,
aida eta beste ezagunak aldizka gogora etortzen zaizkit... Txinatar
hauek beren bidetik emen dabilta. Aspaldiko beren txorakerik
ezin utzi...".

[Txina, 1937, 27]

Patxi ezezik beste hainbat euskal misiolarik ere Txinan igaro
zituzten urte haiek, bizitakoak ezberdinak, baina aberriarekiko maita-
suna antzekoa:

"... emengo oiturei begira aldi bat ematen asten bada, bereala-
xen oartzen da emengo legeak ez dirala europar eder zurien
bizierako legeak bezelakoak...

Ondo da jakitea onera etorri bear duanak etxetik atera baño len
obe duela urdalla txokoan utzi: begiak garbitasunera aiturik ba
dauzka, nazka emango dien gauz asko ikusi bearrak ez ikaratzeko
prest egotea, eta usai gozo eta eztiatara jarririk ba dago, ez
arritzeko nai ez dituen usai zakar franko somatu eta artu bear
izaten da ditu...

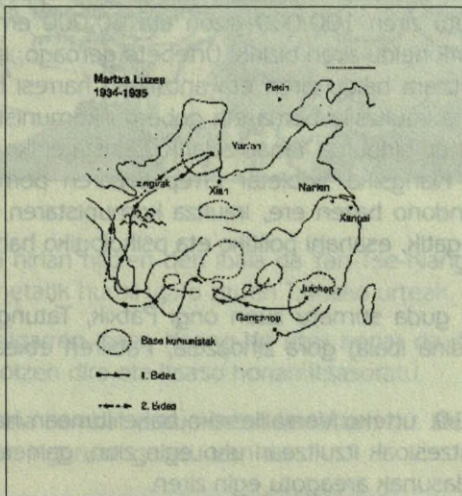
...

Emengo oiturak eta traskalkeriak ikasi ta gero, orko oiturak ede-

rrak utzi nai ba dituzu, utzi; eta emengoak artu nai badituzu, gogoak ematen dizuna egin...³¹.

Patxi Txinako lurretan- Wuhu, Tatung, Hanshan, Chaohsien...- igarotako urteak ez ziren lasaienak izan.

Haren bitzta baldintzatu zuen, Japon eta Txinaren arteko guda aurreko urteetan komunistak indartsuagoak ziren alderdietan, misiolari euskaldun batzuentzat ez zen bitzta erreza izan. Arrazoia 1934-35 burutzen ari zen "Martxa Luzea". Patxiaren ingurunera iritsi ez zirela dirudi, hurrengo mapak adierazten digunez:

Baina ziur gertaera hauen berri jasoko zuela, beste euskal misiolarien egoera zela eta:

"...Gu bizi garen alderdi honetan ordea besterik da, emen oso gaizki gabilta, eta gutxiena uste dugunean ezbearreko izugarrikerien bat gertatzea ezta bat ere arritzekoa izango. Ipar, ego ta eguzki-alde guzia komunistak harturik daukate oso-osorik; itzal-detik, eguzki sartze-aldeetik daukagu bakarrik iges egiteko bidea.

...

(31) 1934. urteko epailean Zeruko Argia aldizkarian agertutako artikulua bat. Garesako B.A, Txinako misiolariak idatzitakoa.

Gure mandarinato ontan eta Huosui-koan eta Kantauri-ko Frantziskarren misio barrutian gora ta bera dabilta lapur oiek. Aurrera ere gauzak onen gaizki badijoaz, misio- orrek nekerik asko ikusi bearko du noski, beren etxe guziak erritik kanpo, bazter lekuetan dauzkate eta...³².

"Martxa Luzea", armada gorriak, Txinan zehar burututako ibilaldi luzea izan zen. Ibilaldian zehar, Guomindag armadaren eta Gerrako Jaunen aurka eraso gogorak eginez, munduko lurralderik zaileneta-koan barrena 10.000 kilometroko bide bihurria ireki zuten, Txinako Ibai engainagarri, mendi malkartsu eta zingira liskartsuetan zehar. Kiangsitik abiatu ziren 100.000 gizon eta 50.000 emakumeetatik, 10.000 bakarrik heldu ziren bizirik. Urtebete geroago, ipar- ekialdeko Shensi probintziara heldu ziren eta antzinako harresi handiaren hegoaldean, gune iraultzaile berria eta gobernu komunista ezarri zituzten, azken honen hiriburua Yanán zelarik. Ekintza epiko hura, armada gorriaren eta Kiangsiko Sobietar Errepublikaren porrot militar eta politikoaren ondorio bazen ere, iraultza komunistaren aitzindari izan zen, eta horregatik, esanahi politiko eta psikologiko handiko gertaera da.

Hurrengo guda sumatu zuen ongi Patxik, Tatung parean Yan-Tse-Kiang (Urdina ibaia) gora zihoazela, Patxiren etxea jo baitzuten japoniarrek.

Dena 1919. urteko Versailleseko bake itunean hasi zen. Japoniak bere kontzesioak itzultzeari uko egin zion, gainera, 30.eko hamarkadan ondasunak areagotu egin ziren.

1931. urtean Japoniak Mantxuria inbaditu zuen, Guomindangak (Gobernu nazionalista, garaian zuzentzaile) eta bere ballabide garrantzitsuenak (burdina, ikatza, zementua, industria elektrikoa) galdu egin zituen. 1933. urtean, Jehol probintzia bereganatu zuen Japoniak eta 1935.era ipar-ekialde guztia kontrolpean zeukan, Pekin barne. Kostaldean zehar hedatuz jarraitu zuen, eta azkenik, 1937. ean gerra deklaratu zion Txinari. Txinako bi alderdi indartsuenak batera borrokatu zuten Japonen aurka: komunistak eta nazionalistak (Guomindang).

(32) 1934. urteko azaroan Zeruko Argia aldizkarian, "Txina-tik berri txarrak" Dimako Fernando A misiolariak idatzitakoa.

Shanghai hirian hiltzen den ibaia da Yan-Tse-Kiang (ibai urdina). Patxi ibai honetatik hurbil igaro zituen Txinako urteak.

Txinako bigarren ibaia, Hoang-Ho (ibai horia) da. Biak Tibet-eko mendietan jaiozen dira eta Itsaso horian itsasoratu.

Ibaiak, Txina hainbat eskualdetan banatzen du. Dena den, kultura bi ibai hauen inguruan garatu izan da.

Txina 56 etniaz osatuta dagoen lurralde batua da. Hauen artean "Han" izenekoak handiena, populazio osoaren %92 suposatzen duelarik. Beste 55 etnietan, 5 milioi baino gehiago dira zhuang, manchúes, hui, yi, miao, uigur, tujia, tibutiarrak eta mongolak. Hauetatik handiena 15 milioirekin zhuang etnia.

Guda, 1945. urtean amaitu zen, Estatu Batuek Hiroshima eta Nagasaki-n bonba atomikoak leherrazti zituztenean. Atzerritarren okupazioak Txinaren barneko oreka politiko-militarra aldarazi egin zuen, komunistak garaile atera zirelarik (nazionalisten gaitetik).

Gerra urte haietan komunistek lortu zuten herriaren laguntza, erasotzaile atzerritarren kontra erresistentzia nazionalerako egindako deien erantzuna zen. Atzerritarrek eta beren zapalkuntzek nekaza-

riengan sortutako xenofobia iraultzako helburu politikoetarako mugimendu nazionalista moderno bihurtzen jakin zuten.

Sentimendu nazionalista eta gizarteko iraultza asmoek elkarri lagundu zioten garai hartan, neurri batean lurjabe handien portaeragatik. Gune askotan Guomindang-aren armadarekin batera ihes egin zuten, eta gelditu zirenek, nahiago zuten japoniar inbaditzaileekin elkarlanean aritzea.

Honela nekazariak lurjabeen bi alderdi ezagutu zituzten: ekonomia aldetik zanpaketarena eta nazioaren aldetik tradizioarena. Komunistek bi alderdiak konbinatu zituzten eta klase borrokarekin batera borroka abertzalea ere aldarrikatu zuten. Azken helburua, nekazaritzako eliteei lurrak kendu eta nekazariari banatzea zen.

Japoniak Bigarren Mundu Gerra galdu zuenean, Txinan nazionalisten eta komunisten arteko tregua amaitu egin zen. Elkarren arteko gerra zibila hasi zen. Nazionalistak jendez gehiago ziren eta Estatu Batuetatik armak eta dirua lortzen zituzten. Hala ere, komunistek azkar lortu zuten garaipena, eta historian izandako adibide harrigarrienetako bat izan dira. Indar txiki (baina adoretu eta ongi antolatutako) batek, herritarren laguntzaz indar nagusiagoari (baina herrian gaizki ikusiari, adorerik gabeari eta gaitasunik gabeko buruzagiek gidatuari) irabazi egin zion.

1949. urteko urriaren 1ean Mao Tse-tungek Pekinen Bake Zerutiarreko Atean zutik *Txinako Herri Errepublikaren* sorrera ofizialki aldarrikatu zuen.

Txinan iraultzak irabazi egin zuen, eta marxismoaren iraultza-ikuspegiari ez bezala, nekazalgaia (eta ez hirietako langileria) izan zen gidari. "Yan án – go izpirituaren" arabera balore berdintzaileak eta aszetikoak ezarri ziren.

Txinang Kai-Shek (nazionalista) berriz, bere garaitutako soldadu eta burokratekin Taiwan- era (Formosa) joan zen ihesi eta han ezarri ziren Estatu Batuetako VII. flotaren laguntzaz.

Mao-ren gobernuarekin misiolariak gero eta zailagoa zeukaten beren lana. Euskal Herriko misiolari guztien patua ez zen berdina izan. Etxeberria ez zen salbuespena izan eta lau urtez, (1949-1953) komunisten menpean egon behar izan zuen:

"Komunistekin egon nintzen ni lau urtez etxean. Etxea kartzela bihurtu zitzaidan, espetxea bezalaxe. Eta bertsoak idatzi nituen egunerokoa eginez, egunero, egunero, egunero; eta idatzi, utzi eta handik zortzi egunetara ikusi berriz eta garbi ipintzen nituen"³³.

1953. urtean, *Formosara abiatu zen (gobernu komunistaren aginduz), bertan zegoen politika atseginagoa egiten baitzen, Patxi bere eginbeharra aurrera eramateko; erlijio kristaua zabaldu. Tamalez, komunistek Patxi soinean zuenarekin bakarrik utzi zuten, eta aipatutako egunerokoa eta Txinan burututako beste hainbat idatzi bertan gelditu ziren. Ondorioz, Patxiaren bizitzaren garaiko zeinu askok Ekialde Urrunean galduta jarraitzen dute.*

Gero itzuliko bazen ere, oraingoan, bi urte igaro zituen Patxi Formosa aldean, 1953. urtetik 1955. urtera. Honen arrazoia, Euskal Herritik jaso zuen agindua: Olabidek itzultitako Bibliaren inprimaketa prestatzea.

"Nere eskerik ez zen izan Formosatik Euzkadira itzultze hartan.

Orduan, hantxe, basarritalde polit-politean nintzen, eta 1955eko irailaren azken igandean, Lolola erki nagusiko jesulagun eskudunari idatzi nion, Olabiderena argitaratzeko zerbait egin behar zuela. Guk eskutitzak etxeko nagusiari uzten genizkion, egokieraz bidali zitzaizkion. Biharamonean, nere baserri txikian nintzen eta illuntzean, hango nere nagusia nere bila:

(33) Garmendia, ibidem, 8-1.

-Baina, zer zablitzza? Eta, urrutizkinez deia neretzat Euzkadira itzuli nendin, Olabiderena argitaratzeko.

Horrela, nere bila zebiltzala jakiteak harritu ninduen. Baina Erromako Jesulagun Nagusienaren agindua zela... eta, nik isillik egon behar”³⁴.

Hiru urtez (1956-1959), Etxeberria Europara itzuli zen, hauek Erroman eta Bilboko Indautxun egin zituen. Atzean Txina eta bertan bizi behar izan zituen egoera gogorak. Ekialde Urrunean bizitako isolamendu behartuarekin bukatu nahi zuen:

“Txinan nenbilenian, ero-ero ezer jakin gabe kankalu aundi baten antzera bizi nintzaizuen. Orain begiak zabaldu zaizkit; eta, orduan bezala egoteari motz derizkiot”.

[Erroma, 1956, epailak 24]

Aberriko berrien behararekin batera:

“Irakurtzen dakinarentzat Zeruko Argian berri sorta egokiak agertzen ditun. Agertzen ez diranak ere, noski. Beldurr izugarriya egia aitortzeko. Bildurak ez din aberriya eraikiko”.

[Filipinak, 1967 Epailak 30]

Bere jaiotetxearen berri jakitea, gero eta urrunago orduan eta maiteagoa, Patxik ahaztu ezin duen parajea:

“...Euskalerrria utzita, zuen ondotik urrutiratzen naizenean. Gure etxearen itzala ezin arrapaturik ementxe ibiltzen naiz. Eta, beti beldur batek ito biarrian bezela nauka: oraindik gure jayotetxiaren itzala agertzen zait... eta, alako batian itzailko balitz? Ai nere anal Jomari!! Ba’zeneki nolako zotiñak sortzen zaizkidan!!!”.

[Erroma, 1957, Ilbeltzak 24]

“Bildur pixka bat ere badaukat, beti ... Eta behin jayotetxera begira jartzen banaiz ... Gurasoak bizi ziraneko txokoari nola iraun-erazi”.

[Erroma, 1957, epailak 28]

Etxearekiko maitasuna nolakoa eta neurri gabekoa. Euskal Kulturaren indartu den sentimendua. Etxea, baserria izan baita, gure arba-

(34) Garmendia, ibidem, 9-2.

soak, jalotzen, bizitzen eta hiltzen ikusi dituen. Merdilegi, Patxi-
rentzat bere izaeraren ezkutuzkoenak gordetzen zituen, oinarrizko
identitate zeinua, eta hein batean existitzeko arrazoa.

Horregatik, bere etxea txukun mantentzeko gogoia eta honega-
tik ere, bere anaia zen Praixkuri eginiko eskaerak:

“Zuk ere unuzkero entzun edo irakurri dezu, mundu ontan izan
dela Pio Baroja bat. Oraindik il berriya da. Gizon ori ere, beti
bakarrik bizi biarrekua izan omen zan. Bañan, azken aldera beti
baño geyagori, aitortu izan omen zion, bakarrik gelditu izana
ederkitxo damaturik zegoela”.

[Erroma, 1957, Ilibeltzak 24]

Patxi bere eskutitzean egindako eskaera, anaiaarentzat
etxekoandrea. Patxi beharrezkoa ikusten zuen, emakume baten
presentzia hainbeste maite duen etxea zaintzeko. Emakumea
etxeko zaindari ikusi ohi da Patxiaren garaiko euskal kulturean. Emaku-
mea, arbasoen zaindari, hizkuntza, hezkuntza irakasle. Familiaren
oinarrizko gunearen zeladore.

Bidalitako lanarekin bukatu ondoren Formosara berriro...

... baina beti ere Txina gogoan:

"Izan ere, orain neu nagon txoko ontara, Txinan utzi genituen kistarren berri etzaigu askorik etortzen. Ayek bai esan ziguten: -Itzuli gero, aguro!! Eta alaxe usten gendun. Berialakoxe batean itzuliko ginela. Bañan, Euskadiren askatzea eta Txinann gorritea austeaa, ez datoz gerok nai genduken bezin arin!! Gerok ote-gera errudun? Berrar aña alegin ez ote-degu egiten? Dagigun baño geyago zer egin berrar degu?"

[Formosa, 1963, Ilibeltzak 21]

Jaioterritik at egotearen atsekabea inoiz ere ahaztu ezinekoa, honela adierazten du gure Etxeberriak. Nahiz zuelako abiatu zen erbestera? Guda zela eta? Behartuta? Erantzuna ez da hain argia, agian denetatik pixka bat. Bere eskutizetan ez du honakoa adierazten, baina urruti egotekoaren mina behin eta berriro:

"Bein, Txinan giñala, Etxabe azkoitiarr eta beste batzuk gaztelako otorduak alphanu zizkitek. Ollaskoak. Angulak! Lebatza. Ta al zekiat beste zer!! Ayeta. Gero esango ditek, onera etorri ez gendula ezer utzi!!

Bai!! Lagun zâr!! Aberriya uzten denean, biotzaren iru laurden an gelditzen dittuk! Ez bait-gera arrizkoak!! Guztioak Yaun eta Yabe geron gorku ez ballitz, aspaldi ontan, emendik alde egiñak giñuzkek!!!"

[Formosa, 1963, IV-8]

"Zu, berrar bada, arritu egingo zera, ni beti jayotetxian pentsatzen nabillala esaten dizudanean. Izan ere, etxetik urrutlago eta etxia goago.

Dakigunez, neronek hogei eta amarr urte nitun arte, etxera maiz agertzen nintzan. Orrela, jayotetxiaren irudiya nere mami eta izate biurtu zitzaiala esan diteke".

[Formosa, 1959, Ilibeltzaren 21]

Formosan, Patxiren eguneroko bizitza, hainbat ekintzatan zaitzen zen, alde batetik meza eman:

"Nere eguneroko meza aita zanarentzat eta zuen guztiontzat eman diñat: bai Lekunategitarrentzat ere. Eta, beste lengusu eta aideak âztu gabe. Jainkoaren Aginduetako laugarrena neretzat

ere Indarrean dagoanik ez diñat âztu nai izaten”.

[Formosa, 1973, Ilibeltzak 11]

“Emen iru apaiz gaitun ... bañan, atzo ere bakarrik egin bearr izan nizkiñan igande-arratsaldeko lanak ... bi meza emanez. Eta, pozik oraindik ere orrenbeste egin dezadan on naizelako”.

[Formosa, 1971, Agustuaren 30]

Bertako umeen eskola irakasle ere bazen, mendi aldean aurkitzen zen eskola batean:

“Gaur bertan goizean mendira yoan naiz. Antxe umetxoen eskola bat degu: emen ditudanetan urrutienekoa. Udan ayek ere oporr izaten dituzte. Beraz, ikastekoak gaurr bukatzen zituzten. Goxoak eraman dizkiet. Itz egin diet. Onak izan dite zen esanez ari izan natzaye”.

[Formosa, 1964, VI, 30]

Eta misiolari guztien ekintza gidaria; aurkitzen diren lekuetan fede kristaua zabaltzea:

“Bañan, beldurr zorotan zergatik ibilliko gera? Emengoel onako auxe beren buruetan ezin sarrturik nabil: alegiya, Yaungoiko Bakarra gure Aita dala! Aitari itzala eta begirapena eta alakoxe beldurr berexiya izan bearr diogula, egi-egiyal”.

[Formosa, 1973, Uztailak, 13]

Lan antropologikoa egiten jarraituko du Formosan ere bai, bertako ohiturak deskribatu ezezik, eskutizetan ere hangoen argazkiak bidaltzen ditu, erreportai osoak osatuz:

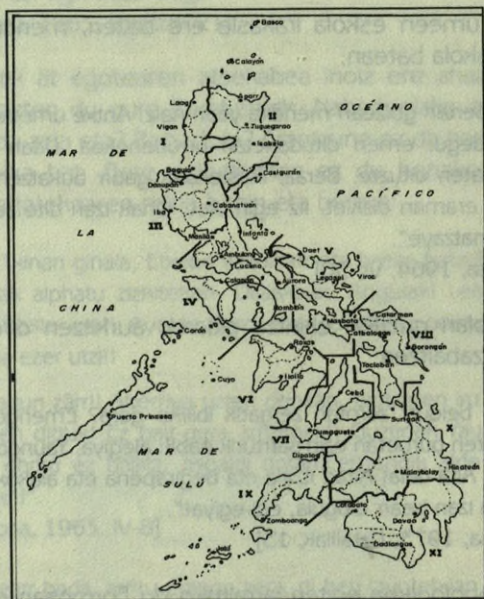
“... musikeruak ditun. Astean bi aldiz neregana etortzen dituan len dakitena borobiltzeko asmoz ... Bañan ez uste izan soñujotzalle oriek erriko aritzen diranik. Emen alako oiturik ez diñe. Norbait lltzen denean, iladakoaren etxera deitzen zione an etxekoen negarra arintzeko eta angoei biotza alaitzeko. Alakoetan iladakoaren etxekoak beren izena asko ederrtzen diñe alako gizon apañak beren ondora eramanez. Noski, soñulariek ez ditun musu-truk joaten eta txanponak ziskuan itzultzen ditun beren etxeetara”.

[Formosa, 1973, Ilibeltzak, 11]

"... Bañan, àztu egin zain: emen eta Txina andian ere bai, lutoz dabiltzanean ofhetako txuriak jazten dizkiñe".

[Formosa, 1973, Uztaillak, 13]

Hamalau urte egin zituen Patxik Formosako bigarrenaldi honetan. Misiolaritzaren azkeneko urteak, Filipinetan, Ilo Ilo-n.

Azken urteetan bere betiko eginbeharrak egiten jarraitu zuen:

"Gaur ere goizeko lautan maindreak utzi dizkiñat: gelenetan olatsu egiten diñat. Alperrak artzen nauenean etzanda gelxeago egoten naun. Bañan, gutxitan. Zutik ibiliz otzak ez gaitula artuko ondotxo zekiñagu. Iluntzetan, berriz, zortziterditan lotara. Orduko zer-egin guztiak bukatuak izaten dizkiñagu. Eguerditan lo-kuluxka: batzutan ordu-erditxo, iñolzka gelxeago".

[Filipinak, 1979, Epallak 21]

"... egun osoz emengo izkuntza ILONGO ikasten ere asperrtu egiten naun. Gero, berriz, Igandeetako nere mezan ingelesezko

itzaldia idazten hasi naun: buruz asmatzea baño obe delako. Motx-motxa ... mezetakoan itzaldi luzeak egitea orain iñork ez din nai izaten. Entzuleak lo- aritzen diñé”.

[Filipinak, 1977 Epailak 5]

Tayeldarrak (Filipinetan mendialdean bizi den herria) egin zituen lagun. Hauen ohiturak deskribatu ezezik, euskal kulturarekiko antzekotasunak aurkitu nahian, lan etnografikoan oso erabilia den azterketa konparatiboa ere burutzen du:

“Emengo menditarrak, gauerdiko yauparenn zai egon bearr bait-diñe ... tartean dantzaketak beteko diñe. Bañan, orien dantzak oso bestelakoak oi ditun. Gaztiak gaztiekin nâstu gabe, eta, zâr agoak kidekoekin. Iya gauero biltzen ditun ikasteko. Tayeldarr auek oso dantzazaliak ditun”.

[Formosa, 1962, Lotazillak 13]

“Bi illabete ta erdi menditarrekin izan naun. Ez euskladunon menditarrak geralako, bañan bai aien izakera euskaldunena bezalako delako gai askotan, ayek maite eziñik ez diñat izan. Gaiñera, gizakeraz ere beste auek ez bezalakoak ditun: segallagoak, biotz xamurrago dutenak, eta iñori ziria sartzeko asmorik bein-ere ez dutenak”.

[Formosa, 1961, libeltzak 11]

Badirudi, azterketa antropologikoa beste alor batzuetara ere zabaldu zuela, eta azkeneko urteetan, handik pasatako euskaldunen aztarnak bilatzen hasi zen. Hauen abizenen bilduma antzeko bat burutu zuen.

Urteak aurrera doaz eta gure Patxi zahartzen doa, bere bizitzaren 51 urte erbestean, misiolari modura igaro eta gero, badirudi betiko lanak burutzeko gai ez dela:

“Elizako lanerako betik gabe diranean, tartean neri uzten zidane: aztuazkoan beste lanen bat ere bai: utsaren urrangoa, noski. Estuasunekorik ezertxo ere ez. Bestela, nere burua bearrtuko nekela, eta garalan baño len zulora eramango nindutekela”.

[Filipinak, 1983 Urriaren 11]

Hurrengo pausoa Euskal Herrira itzultzea, dagoeneko Patxi 82 urte ditu:

"Betiko alderdi oietara joan nadin bultzaka asi zaizkidan, ezin zienak amor-eman, nere buruari auxe esaten zionat: "bai, Euskalerrira bizi ezaten joan, eta an eztulari ezin eutsirik ibili: bertan goxo egiten bádet, behintzat, nere buruarai lan gutxiago emango zionat".

[Filipinak, 1982 Dagonollaren 19]

1987. urtean itzuli zen Patxi bere aberrira. Nahiz eta noizean behin bere jaioterrira abiatu, denbora gutxiko bisitaldiak izaten ziren. Gehienetan bere arreba Benitaren etxean igarotzen zituenak.

Oraingoan betiko izan zen itzulaldia. Familiakoek ez zutela ez lekurik ezta dirurik Patxi bere etxeetan mantentzeko, eta Benitak malko tartean adierazten zidanez, Patxi Jesulagunen egoitzara joan behar izan zuen, Loiolara:

"Loiolara ekarri naute. Etortzerik ez nuen eskatu. Berrogeita hamalau urte haundi erbestean eman ondoren ... lehengo ez da Euskadi. Gizartea erabat aldatu da. Hau ez da nik utzi nuen Euskal Herria, ez burubidez, ez hizkuntzaz"³⁵.

Itzultzeko erabakia hartzea ez da erraza izaten. Nahiz eta erbestean egondako urte guztiak, egun eta gau, jaioterriarekin hango jende eta lurrekin amets egin.

Itzultzerakoan bere ametsetan egindako espektatiba guztiak jauzi egiten dira. Etsi-etsian oroitutako guztia, amestutako guztia, denboran etenda bezala aurkitu nahi du, nahiz eta jakinaren gainean izan hori ezinezkoa dela.

Itzultzean ikusi duenez, gauzak asko aldatu dira; kaleak, jendea, etxeak, modak, harremanak eta afektuak. Honek guztiak askotan lekuz kanpo aurkitzea sentiarazten du, eta ezagunetik (erbestetik) ez itzultzeko gogo.

Patxi urteen harian aldatutako Euskal Herri ezberdin bat aurkitu zuen. Hainbeste amestu zuen aberria ez zen jada berdina. Berarentzat 1933. urteko abuztuaren hasiera zen oraindik, Euskal Herriarentzat, urte hura beste garai bateko kontuak zen.

Azkeneko urteak, betiko lagunekin eta euskal jai eta ospakizu-

(35) Garmendia, ibidem, 2-1.

netan igaro zituen, badirudi beldurra ere bazuela garaiko Euskal Herria aldatua ezagutzeaz.

Ez zuen ahalegin gehiagorik egin. Bere aberrira itzuli zen eta ez zuen jada bere gogoko lekurik aurkitu. Azkeneko gogoeta heriotza, bere lagun zen Tomas Garbizu musikariaren heriotza aitzaki:

"Eguna bezain laister

Urteak amaitu:

Zabalik ataria

Andik nai det sartu.

Goibelaldi txatxuak

Betiko baztatu...

Biotz barrengo labe

Ez det nai banandu"

Patxi Etxeberria, 1989. urteko abenduaren lehenengo egunean hil zen.

Bakoitza bere denboraren eta historiaren seme-alaba da. *Bakarrak eta originalak gareneko ideia mantentzeko beharra sortzen zaigu.* Baina gure ekintzak; kultura, historiak, ingurune, e.a konkretu baten baitan daude. Erantzunak ezberdinak izan daitezke, baina beti ere testuinguru jakin batetik aterako ez den erantzuna.

Bibliografia

Barandiaran, Jose Miguel de: *Curso Monográfico de Etnología Vasca*, Jose Miguel de Barandiaran Fundazioa, Colección Sara nº4, Ataun.

Barandiaran, Irizar, Luis *Barandiaran' dar Jose Miguel Euskal Kulturaren Aitalen*, Kardaberaz, Donostia.

Barruso Bares, Pedro & Picavea Salvade, Pedro "Andoain en 1900: Análisis demográfico, económico y social de un municipio guipuzcoano a principios del siglo XX", Leyçaur 3, Andoaingo Udala, Andoain.

Castresana, Luis de "El sitio donde se nace" ABC, XII-7, Madrid.

Dueso, Jose ¿ ? *Mosotros Los Vascos, mitos, leyendas y costumbres*, Lur, Donostia.

Dimako, Fernando A "Txinatik Ber'i Txarrak", Zeruko Argia, Azaroa, Irulñea.

Etxeberria, Francisco de "En Andoain" *Anuario de la Sociedad de Eusko=*

- Folklore III*, Creencias y ritos funerarios, Eusko- Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos.
- , "Andoain" Anuario de la Sociedad de Eusko=Folklore IV, La religiosidad del pueblo, Eusko- Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos.
- , "Pueblo de Andoain" Anuario de la Sociedad de Eusko=Folklore V, Establecimiento humano y casa rural, Eusko-Ikaskuntza Sociedad de Estudios Vascos.
- , 1937/1986 *Urte bitarteko Patxiren arrebak (Benitak) dituen, Eskutitzak*.
- Etxeberria, Guillermo: "Aita Patxi Etxeberria (Andoain 1900-1989)" EGAN 2000-3/4, 117-120, Donostia.
- García de Cortazar, Fernando & Fusi, Juan Pablo: *Política, Nacionalidad e Iglesia en el País Vasco*, Txertoa, San Sebastián.
- Garesako, B.A: "Txinako Legeak". Zeruko Argia, Epaila, Iruña.
- Garmendia, Elixabete: *Patxi Etxeberria (1900-1989)*, Eusko Jauriaritzaren Argitalpen zerbitzu saila. Donostia- San Sebastián.
- Grinberg, Leon & Grinberg, Rebeca: *Migración y Exilio Estudio psicoanalítico*, Biblioteca Nueva, Madrid
- Lasa, Bergara Xabier: 1994, *Gerra Zibila andoaindarraren begietatik*, Manuel Larramendi Kultur Bazkuna, Andoain.
- , 1994, "Gerra aurreko eta ondorengo Euskal Antzerki herrikoia" Leyçaur 3, Andoaingo Udala, Andoain.
- Olano, Bingen: ¿ ? *Aita Patxi Etxeberria. Bingen Olanoren begietatik*, Andoaingo Udaleko Euskararen Normalkuntzarako Batzordea, Andoaingo Udala, Andoain.
- Rodríguez Ranz, J. Antonio: *Guipúzcoa y San Sebastián en las elecciones de la II. República*, Fundación Social y Cultural Kutxa, Donostia-San Sebastián.
- Unciti y Ayerdi de, Manuel: *Los Comienzos de La Gran Aventura, 50 años de misiones diocesanas vascas*, Manuel de Unciti, Lizarra.
- Gaiak Donostia: 1994, *Txina: Iratzartzen ari den herensugea*. Gaiak, Donostia.